

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерниң база Тыва Республиканың күрүнө албан-хаакчыттарының акша-шалыңын индексастаар дугайында

1 чүүл. Россия Федерациязының Президентизинин 1999 чылдың август 23-те "Россия Федерациязының күрүнө албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерин күрүнөң федералдыг албан-ажылынын күрүнө ажылынын чамдык албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң акша шаңалдарының база күрүнөң федералдыг албан-хаакчыттарының акша шаңалынын дугайында" № 1103, "Россия Федерациязының күрүнө албан-дужаалдарында, күрүнөң федералдыг албан-хаакчыттарынын чамдык күрүнө албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң акша шаңалын болгаш күрүнөң федералдыг албан-хаакчыттарынын акша шаңалын өстүрер дугайында" 2000 чылдың ноябрь 9-та № 1853 Чарлыктары-биле холбаштыр база "Тыва Республиканы күрүнөң албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерин болгаш Тыва Республиканы күрүнө албан-хаакчыттарынын акша шаңалынын дугайында" Тыва Республиканың 1999 чылдың январь 18-те № 123 Хойлузузун 14 чүүлүгү дүүштүр "А" бөлүктүн күрүнө албан-дужаалдарында

Дээди Хурал 2000 чылдың декабрь 27-де хүлээп алган ажылдап турар кижилериниң база Россия Федерациязынын Президентизинин чанында Тыва Республиканың Доктаамал төлээ черинин аппаратынын ажылдакчыларындагы, күрүнө албан-хаакчыттарынын албан-дужаал талазы-биле шалыңнарын, а ол ышкаш Тыва Республиканың 1999 чылдың январь 18-те "Тыва Республиканы күрүнө албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң база Тыва Республиканы күрүнө албан-хаакчыттарынын акша-шалыңын дугайында" №123 Хойлузунда доктааткан мергежил бөлүү дээш албан-дужаал талазы-биле шалыңнарына ай санында немелде төлөвлөдүрүлгө хемчээлин 2000 чылдың декабрь 1-ден эгелээп, 1,5 катап өстүрер, а Россия Федерациязынын Президентизинин чанында Тыва Республиканы Доктаамал төлээ черинин аппаратынын ажылдакчыларында ол индексацияны 2000 чылдың сентябрь 1-ден эгелээп чорудар.

Тыва Республиканы күрүнөң "А" бөлүктүн албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерин мергежил талазы-биле бөлүү дээш база Тыва Республиканы күрүнө

албан-хаакчыттарынын бо Хойлузун 1 чүүлүнүн 1-ги кезээне дүүштүр улгаттырган (индексастаан) ай санында немелде төлөвлөдүрүлгө хемчээлин албан-дужаал талазы-биле шалыңнарын 2001 чылдың январь 1-ден эгелээп, 1,2 катап улгаттырар.

2 чүүл. Тыва Республиканы Чоо: бо Хойлузу боттандырып-биле холбашкан чарыгдалары акшаландырынын хандыры;

күрүнө албан-дужаалдарында хамаарыштырбаан база бо Хойлузга дүүштүр Тыва Республиканы күрүнө органынын ажыл-чорудулганын техника талазы-биле хандырылганын боттандырып турар албан-дужаалдарда ажылдап турар ажылдакчыларынын ажыл төлөвирин бо Хойлузга дүүштүр индексастаар (өстүрер).

3 чүүл. Бо Хойлуз ону аңаа ат салган хүнүнден күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

Кызыл хоорай № 858
2001 чылдың январь 12.

Муниципалитеттин соңулдалыг албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерниң болгаш муниципалитет албан-хаакчыттарының акша-шалыңын индексастаар дугайында

1 чүүл. "Россия Федерациязының күрүнө албан-дужаалдарында, федералдыг күрүнө албан-ажылынын күрүнөң чамдык албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң акша шаңалынын болгаш күрүнөң федералдыг албан-хаакчыттарынын акша-шалыңын дугайында" Россия Федерациязынын Президентизинин 1999 чылдың август 23-те № 1103, "Россия Федерациязынын күрүнө албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң күрүнөң федералдыг албан-ажылынын күрүнөң чамдык албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң акша шаңалын болгаш күрүнөң федералдыг албан-хаакчыттарынын акша-шалыңын дугайында" 2000 чылдың ноябрь 9-та № 1853 Чарлыктарына дүүштүр база "Муниципалитеттин соңулдалыг албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң база муниципалитет албан-хаакчыттарынын акша-шалыңын дугайында" Тыва Республиканың 1999

Дээди Хурал 2000 чылдың декабрь 27-де хүлээп алган чылдың июнь 3-те № 236 Хойлузузун 14 чүүлүгү дүүштүр муниципалитет албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилериниң болгаш муниципалитет албан-хаакчыттарынын акша-шалыңын дугайында" № 236 Хойлузунда доктаатканы, классификация талазы-биле бөлүү дээш оларын албан-дужаал талазы-биле шалыңнарын ай санында немелде төлөвлөдүрүлгө хемчээлин 2000 чылдың декабрь 1-ден эгелээп, 1,5 катап улгаттырар.

Муниципалитеттин соңулдалыг албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерин болгаш муниципалитет албан-хаакчыттарынын мергежил талазы-биле бөлүү дээш база муниципалитет албан-хаакчыттарынын албан-дужаал талазы-биле бо Хойлузун 1 чүүлүнүн 1-ги кезээне дүүштүр өстүрер (индексастаан) шалыңнарын болгаш ай санында немелде төлөвлөдүрүлгө хемчээлин 2001 чылдың январь 1-ден эгелээп, 1,2 катап улгаттырар.

2 чүүл. Тус чериниң боттандырылганын: бо Хойлузу боттандырып-биле холбашкан чарыгдалары акшаландырынын хандыры;

муниципалитет албан-дужаалдарында хамаарыштырбаан болгаш муниципалитет органынын ажыл-чорудулганын техника талазы-биле хандырылганын боттандырып турар албан-дужаалдарда ажылдап турар ажылдакчыларынын ажыл төлөвирин бо Хойлузга дүүштүр индексастаар.

3 чүүл. Бо Хойлуз ону албан-дужаалдарында ажылдап турар кижилерин күштүг болуп эгелээр.

Тыва Республиканың Президентизи Ш. ООРЖАК.

Кызыл хоорай № 860
2001 чылдың январь 12.

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 5 (16310) ■ 2001 чылдың январь 16, вторник ■ Ат салган шагы 21.00 ■ Садар өртөө 3 рубль.

Амгы күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алыр дугайында

МЕДЕГЛЕЛ

Тыва Республиканың Конституция комиссиязы 2001 чылдың январь 13-те хурал чыыдыгыш, Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алырының болгаш дег вариантынын дугайында медээни республиканың сонгукчуларына диннадырын Конституция комиссиязының секретариатында дааскан.

Россия Федерациязынын болгаш Тыва Республиканың амгы күштүг хоойлужудулганын өөренип көөргө, Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алырынын янзы-бүрү вариантылары бар бооп турар.

Эрге-чагырганың федералдыг органны Россия Федерациязынын Конституциязын болгаш Федералдыг хоойлужудулгаларга дүүштүр Россия Федерациязынын субъектилеринин конституцияларын, уставтарын кыска хуусада дүүштүрерин тодараткан.

Тыва Республиканың Конституция комиссиязы Россия Федерациязынын Шүүгү яамызына, Россия Федерациязынын Президентизинин күрүнө эрге-хоойлу эргелелине, Россия Федерациязынын Төп соңулда комиссиязына, РФ-тин Чазанын чанында хоойлужудулга болгаш эрге-хоойлу институтунга юридиктиг экспертизаны эртен, экспертизанын түнелдерин езугаар алырга ол улуг үнелдиг алган, ону амгы хоойлужудулга бадтык турар. Оларның саналдарынын хөй нуруузуң төлөвлөдүлгө сөдмаан экижидерине угландырган. Ынчангыже Конституция комиссиязы чоңун кириген бүгү саналдарын долу хемчээлге барымдаалаан. Ынчангыш Конституция комиссиязынын ажылдап кылган төлөвлөдүлгө Россия Федерациязынын Конституциязын болгаш федералдыг хоойлужудулгаларга дүгжүп турар деп чугаалаарынын барымдаазы бар аларган.

Россия Федерациязынын субъектилеринин конституцияларын болгаш уставтарын хүлээп алырына болгаш күштүг болууларына юридиктиг экспертизаны Россия Федерациязынын Шүүгү яамызы кылып болган төлөөдө. Конституция комиссиязы төлөвлөдүлгө таньжып дооскан соонда, үсдир ажылдап кылгаш, катап экспертизаже кириштин шийтирээ.

Мындыг байдал тургустунуп келгенде, ТР-нин чаа Конституциязын хүлээп алырынын бирги вариантыны эки бооп турар. Оон утказы мындыг:

Конституция комиссиязы, Конституция комиссиязынын даргазы Тыва Республиканың Президентизинге Тыва Республиканың референдумун эрттирер дугайында инициативаны Тыва Республиканың Дээди Хуралына кириштин саналдаан. Тыва Республиканың амгы күштүг Конституциязын болгаш "Тыва Республикага референдум дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна дүүштүр Тыва Республиканың Президентизи күрүнө амдыралынын чугула айтырылганын талазы-биле бүгү улустун референдумун эрттирер дугайында саналды Тыва Республиканың Дээди Хуралына кирир эргелиг. Чаа Конституцияны хүлээп алыр дээр, республика амдыралынын чугула айтырым дээринге чигинип турбас ужурул.

Конституция комиссиязынын шийтирине үндезилээш, Тыва Республиканың Президентизи бодунун өмүнээзинден республика референдумун эрттирер дугайында саналын Тыва Республиканың Дээди Хуралына кирир.

Тыва Республиканың Президентизинин саналын Дээди Хуралдың сессиязынын хуралына чугаалажып көөр, оон түнелдин езугаар ийи шийтирине бирээзин хүлээп алыр:

1. референдумун эрттирер, ону чорудар хүнүнүн дугайында Тыва Республиканың Президентизинин саналы-биле чопшээржир бе?

азы Тыва Республиканың Президентизинин саналын хүлээп албас бе?

ТР-нин Президентизинин кириген саналында ойталаар эргени парламентте берип тура, республиканың хоойлу чогадыкчылары ыңдыг ойталаашкыны үндезин кылбаан. Ынчалза-даа парламент болза "Россия Федерациязынын чоңун сонгуур болгаш референдумга кирир эргелеринин дугайында" кол магадылалдарын парламент хажыдар эргези чок, референдуму чорутпас дугайында таварылгаларын даразында байдалда кылып болур:

Россия Федерациязынын Конституциязын референдум, бо федералдыг хоойлужудулга, федералдыг конституция хоойлударына, Россия Федерациязынын субъектилеринин конституцияларын, уставтарын дүүштүр референдум эрттирер инициатива көдүрер чурумну хажытканда;

референдумга кириген айтырылдар Россия Федерациязынын хоойлузуна дүүшпээн таварылгада.

Моон алгаш көөргө, федералдыг хоойлужу-

дулгада айтыканын езугаар, Тыва Республиканың Президентизи федералдыг хоойлузу сагаан таварылгада хоойлузга көрдүгенин езугаар референдум эрттирер дугайында инициативаны үндүрер, Россия Федерациязынын субъектилеринин конституцияларын, уставтарын, муниципалитет тургузулганын уставтарын хажыткан таварылгаларда референдуму чорутпас;

Россия Федерациязынын хоойлужудулганын кирири-биле референдумга кириген айтырылдар чорүшкөк болганда.

Моон алгаш көөргө, Тыва Республиканың Президентизи федералдыг Хоойлузу сагаан таварылгада референдуму, аңаа кирир айтырылдар дугайында саналын кирир болгаш референдуму эрттирер хүнүгү айтыр.

Бо амгы боттандырып үеде Тыва Республиканың чаа Конституция төлөвлөдүлгө дугайында Президентинин саналына парламент адилгелер кирир эргези чок. Ынчалза-даа парламент төлөвлөдүлгө экижидер, сайзырангажыдар талазы-биле эргелиг деп чүвени айтыр чугула. Бир эвес Президентинин саналын чугаалажып турар үеде оон сөзүгелдин талазы-биле айтырылдар тургустунуп кээр болза, парламент оон сөзүгелдине немелдер кирири-биле Президентинге санал кирип болур. Президент ыңдыг саналдарын чааскаан сайгарып көөр болгаш Конституция комиссиязынын хуралын чыыдырып болур.

Ийги вариант база бар. "Тыва Республикага референдум дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузуна дүүштүр Дээди Хурал Тыва Республиканың чаа Конституция төлөвлөдүлгө дугайында саналды үндүрүп болур, ону хамаатыларынын 5 муңдан эвээш эвес кижилеринин саналын барымдаалаар. Бо таварылгада Дээди Хурал 15 хонук иштинде референдум эрттирер дугайында шийтирине хүлээп алыр. Парламентте ону дагып турар ийи хүлээлге бар:

1) референдуму эрттиреринин чурумун езугаар хоойлузга көрдүгенин чурумну хамаатыларын инициатива бөлүктери долдуу-биле сагаан таварылгада;

2) референдумга кирири-биле оларын Тыва Республиканың чаа Конституция төлөвлөдүлгө кириргени Россия Федерациязынын Конституциязын дүгжүп турар бе?

Көрүп турарымыз бо вариант болза Конституция төлөвлөдүлгө сөзүгелдине адилгелер киририн көрбээн, чүге дизе референдумга кириген айтырылдарын референдум эрттирер талазы-биле инициатива көрдүгенин бөлүктөрүн эргези болур. Референдуму эрттирер талазы-биле шийтирээни инициатива бөлүүн бүрүткээн соонда өскөртүп болбас.

Ийги вариантынын боттандырынын ыяк хынап көөргө, ону боттандырынып чижек-биле үш-дөрт катап үе негетинип турары илерээн. Бо вариантыны күөсөдир дээр болза 150 календарлыг хүн негетинип турары-дыр.

База бир онзагай чүүл болза политиктиг чопшээржиге езугаар чаа Конституцияны хүлээп алыр дугайында айтырымын күрүнө эрге-чагырга органнынын хүлээп алыр күзели чок бооп турарында.

Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алыр дугайында вариантыларын дугайында чугаалажып тура, Тыва Республиканың Конституциязынын 6 чүүлүнүн бирги кезээнин 1 пунктунда айткан чүүлдерин утуп болбас бис. Бо саналды эки өөренип көөр болзувуussa, Конституциянын чаа вариантынын хүлээп алырынын ыңдыг вариантыны херек чок дээрзин даразында чылдаганын херечилеп турар:

1. Парламент Тыва Республиканың амгы күштүг Конституциязынын 63 чүүлүнүн 1 кезээнин 1 пунктунга үндезилээш, Тыва Республиканың Конституциязын хүлээп ап болур. Оон-биле кады Тыва Республиканың Конституциязынын 12 болгаш 113 чүүлдеринде Тыва Республиканың амгы күштүг Конституциязынын бирги эгезинин чүүлдеринге дүүштүр Тыва Республиканың бүгү улустун референдумунга үндезилээш, өскөртүлгө болгаш немелдер кирип болурун айткан, а 6 болгаш 113 чүүлдерде Тыва Республиканың Улуг Хуралы (сөздүлгө) бүгү улустун референдумунга үндезилээш, Тыва Республиканың Конституциязын өскөртүлгө болгаш немелдер кылыр бүрүн эргелиг деп айткан. А ол ышкаш ону Тыва Республиканың Дээди Хуралынын база Президентизинин чопшээржиг дугурушканын езугаар чорударын айткан. Оларын кириринин чурумун "Тыва Республиканың Конституциязын (Үндезин Хоойлузуна) өскөртүлгө болгаш немелдер кирир дугайында" Тыва Республиканың Хоойлузу-биле тодардыр.

Кириринин чүүлдер болза күштүг болуп турар Конституциянын бирги эгезинге кириген өскөртүлгө.

гелерин болгаш немелдерин чүгдө бүгү чоңун референдумунун түнелдеринге үндезилеп Тыва Республиканың чоңунуң Улуг Хуралы (сөздүлгө) хүлээп алган туруп болур, Конституциянын өске-даа эгелеринге база бөлүктөрүнге өскөртүлгө болгаш немелдерин Тыва Республиканың Дээди Хуралынын болгаш Президентизинин дугуруштунган саналдарынга үндезилээш, Улуг Хурал чорудар. Ынчангыш теория талазы-биле алырга, 1 эгезин бар адилгезинин бүрүн хемчээлин езугаар Улуг Хурал чаа Конституцияны хүлээп ап болур-дур, тодаргайлаарга, Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алыр талазы-биле кызыгаар-латтыган бүрүн эргелер езугаар хүлээп ап болур. Парламентинин ыңдыг эргезин хүлээп көрүшпаш, чаа Конституцияны ажылдап кылгырынын кол сорулганы Россия Федерациязынын Конституциязын болгаш федералдыг хоойлударга оон бүрүн чегези-биле дүүшкен турарын хандырынын кичээнге алыр эргези чок чугула. Ол соруга 1 эгезин чүүлдерин өскөртпөс болза, ол чедип алдымыс, бон чүүлдеринин чартыктан хөйү элээн боттут болгаш шыңгыы карышкарты болуп турар Тыва Республиканың Конституциязынын 1 эгезинин чүүлдерин республиканың конституция-эрге-хоойлузга тургузуунун үндезининин тургузуп турар болгаш оон өске-даа нормаларына хамаарыштыр дээди эргелиг болуп турар. Бөдүүнү-биле чугаалаарга, бирги эге бүгү Конституциянын алыс утказы болгаш кыска доңкулалы болуп турар.

Ынчангыш Конституциянын муңку адилгези-биле 1 эгези хевээр арттырар кылдыр парламентинин хүлээп алыр чогулмалыг эвес болгаш таньыс аай эрге-хоойлузга девискээрин хандыры чалгыз-биле негелдерге дүүшпейн турар.

2. Тыва Республиканың чаа Конституциязын ажылдап кылгырынын болгаш хүлээп алырынын чурумун республиканың хоойлужудулганы тодаратпаан. ТР-нин Конституциязынын 63 чүүлүнүн бирги кезээнин 1 пунктунда быжылгатынган Тыва Республиканың Конституциязын хүлээп алыр талазы-биле Тыва Республиканың Дээди Хуралынын бүрүн эргези ниити байдалды болуп турар болгаш Тыва Республиканың Конституциязын база хоойлужудулганын езугаар херек кырында тодаратпаан, ыңчангыш ук айтыры чогуру-биле шийтирлеттинмээн деп бадыткап болур. Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алырынын чурумун Дээди Хурал күштүг болуп турар Конституция езугаар тодаратпаан болганда, эң биче-де дизе, ийи байдалды барымдаалап көөрү чугула. Конституция болза Россия Федерациязынын субъектилеринин тургузуучу актызы болганда, аңаа хоойлудар ышкаш ыңчалдыр ол хүлээп алдымас ужурул. Дээди Хуралдын бүрүн эргези Конституцияны хүлээп алырынын өске аргазы, чижээлээр, ол айтырым референдумга кириринин аргазында аңгыда, өске арга чок деп чүвени айтпайн турар болар.

Тодаргайлаарга, Россия Федерациязынын субъектилеринин конституциязын (уставын) хүлээп алыр дугайында айтырыгын "Россия Федерациязынын хамаатыларынын сонгуур эргелеринин кол магадылалдарын болгаш референдумга кирир эргелер дугайында" Федералдыг хоойлузун 13 чүүлүнде референдум кирип болур айтырылдар аразында айттырмааны ону бадыткап турар. Тыва Республиканың Конституциязын кылдыгыны ышкаш, хоойлу үндүрүкчүзүнүн эргезинге калдыг-бир айтырымы кирири референдум ол шийтирлеттинген туруп болбас дээди ол эвес-тир. Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алырынын айтырыгын ону хамаарыштырары "Тыва Республиканың референдум дугайында" Хоойлузузун 3 чүүлүнүн бирги кезээнен база ажылгап болур ужурул.

Үстүнде илереттинген чүүлдерин барымдаалааш, Тыва Республиканың чаа Конституциязынын төлөвлөдүлгө хүлээп алырынын үстүнде адаттыган вариантыларын иштинде эң-не чогулмалы бирги вариант болуп турар, Тыва Республиканың Дээди Хуралы ол езугаар Тыва Республиканың чаа Конституциязын хүлээп алырынын айтырыгын талазы-биле референдум эрттирер дугайында ТР-нин Президентизинин саналы-биле чопшээржиге турар болгаш референдуму эрттирерин ай, хүнүн тодардыр.

Ук вариантынын өскөзүндө артык аргашпазын чүдөп дизе, ол вариантыны күөсөдир турда, аңаа-эвээш үе хергелеттинер, ол чорук Тыва Республиканың Конституциязын Россия Федерациязынын Конституциязын болгаш федералдыг хоойлужудулга дүүштүр кирир талазы-биле республиканы күрүнө эрге-чагырга органнынын муңку чугула салдыган шыңгы хуусааларга кончук чугула болуп турар.

Тыва Республиканың Конституция комиссиязынын секретариаты.

Өөрүнчүг медеэ

Республикада 2001 чылдың январь айның трансферти 154691 мун рубль түнге, уруглар пособиелеринин субвенциялар 13704 мун рубль түнге болгаш "Инвалидтерин соңал камгалаанын дугайында" Федералдыг хоойлузу боттандырынып 3282 мун рубль келген.

Келген түндөк декабрь

айда бюджет адырынын ажылдакчыларына ажыл төлөвиринге 69884 мун рубльди, 2000 чылдың апрель айда ажыл төлөвирин 1,2 катап индексаста талазы-биле өрени төлөвиринге 9387 мун рубльди шилчидер. Оон аңгыда 2001 чылдың январь айны дээш өскүс уругларнын пособиелерин 2876 мун

рубльди, кадык камгалаанын болгаш өөредилге албан черлеринге аш-чөм продуктуларына база эм аймаанга 6887 мун рубльди чорудар. Ол ышкаш чурткак чонун ажылдавас кезээнин медицина камгаладылгасынче, ортукм өөредилге албан черлеринин сургуулдарынын стипендияларын төлөвиринге чогуур түнелерин көрдүгени. Ол ышкаш чуртала-коммунал ажы-агыйына (5032 мун рубль), коммунал болгаш өске-даа ачы-дузаларга (19316 мун рубль) субсидиялар бердинген турар. Оон-биле чергелештир эвээш хандырылгалай өг-бүдөдөдөдө уругларына пособиелер

Надежда ЭРГЕП.

Мөөрей, мөөрей...

„МАНЫ ДАШ ДЕГ ДЕМИР-ҮЖҮК“ („АТАЛЬМАТОЛІТОВОЕ ПЕРО“)

Эрткен субботада республиканың журналистери Россиянын Журналга хүнүн байылар эрттирген. Тыва журналисттеринин тогузүндө бир-ле дугаар "Мань даш демір-үжүк" деп мөөрейин түнелдин үндүргөн. Тос кижик составтыг жюриде хүндүлүг журналистер – парлаган хоочуштары. Кымылар ол дээрже Б. В. Журавлев, М. А. Хадаханов, С.К. Хертек, К. К. Сат, Д.И. Чыдым, Р.Т. Яндара, А.С. Дембирев, В. Е. Межова, В. П. Филиппов олар-дыр. Мөөрейин шүптү кирижиктерин 25 кижик болган. Оларның ажылдары-биле жюри кижигишери тус-тузунда таныжып көрөш, 10 баллдыг система-биле түнелди. Кирижиктеринин дөгөдөзүн номерден каап болган жюри кижигишери ат, фамилия чокка дугаар-айы-биле ажылдарын көрүп сайгарган, тилекчилерин илереткен.

Тываның Күрүнө университетинин профессору, филология эртемнеринин доктору Доржу Сепил-ович Куулар мөөрейинин тилекчилер болгаш мань даш демір-үжүктү алган, "Тувинская правда" солуга парлагтырган "Тыва чоңаал чың чылдыг бүдүү-дүг" деп чүүлү-биле Д.С. Куулар эң хой балды алган.

305 баллдыг болган тележурналист Аяна Лама

база мань даш дег демір-үжүк-биле шаңнаткан. "Бүзүндүлү" деп чиктер кижилер дугайында бөлүк материалдары дээш жюри аңаа ийини черин берген ол.

Ынчангыш Д.С.Куулар биле Аяна Лама мөөрейинин лауреаттары болган. "Центр Азии" солунун штаттан дашкаар корреспондентизи Татьяна Евгеньевна Верещагина биле Кызылдан Зоя Баировна Самдан мөөрейинин дипломаттары болган. Т.Е. Верещагинаның чогаалчы Василий Яныч оглу Михаил Янчевский-биле интервьюу база "Сыным-майга кайнаар чиде берген" деп чүүлү бедик үндедип алган. А.З.Б. Самданшын тыва критик А.К.Калзан болгаш чо-

галачы М.Б.Кеин-Лопсан дугайында "Тувинская правда" солуга парлагтырган чүүлдерин улуг соңуургалды болдурун.

Үстүнде ады кирген тилекчилерден аңгыда, тускай шаңалдарга төлөтүп болганшары жюри кижигишери оңзалан демдеглээн. Ол дээрже "Центр Азии" солунун корреспондентизи Раяла Кама, тележурналист Анна Хадаханов, "Тываның аныктары" солунун харыскалгалыг секретары Галина Маспык-оол, "Диалог" солунун корреспондентизи Ирина Бичелди олар-дыр.

Мөөрейинин тилекчилеринге тураскааткан байылыг кээрже "Эне-Сай" ресторана болуп эрткен. Байылыг кээрженин деткичкелери бо:

"Тыва XXI векте" каттыжышкын, оон директору Алия Лама; ресторан "Эне-Сай" (Юрий Кара-оол); Кызыл хоорай чыгыргазы (Юрий Каши); Хуу сайгарлыкчы Василий Двинский; "Экоторг" бүдүрүлгө (Сергей Филимонов); Фирма "Трейди" (Александр Свинцов); Фирма "Лик" (Юрий Лопатченко); Фирма "Лик" (Юрий Лопатченко); Фирма "Знак РТ" (Геннадий Аликханов); "Тыватранселеком" (Олег Юн).

Парлаганың хоочуну М. А. Хадаханов, Тываның Журналистер өлөдөдөдө бантаар черинин даргазы А. Х.О. Ходалыг, ТР-нин Парлаг болган массалыг информация талазы-биле күрүнө комитетинин даргазы А. С. Серен олар журналистерге байыр чедирин

чүве чугаалааш, моон соңаар-даа демір-үжүк улам чидик болурун, чогаалдыкчы чедип-киришери күзөп.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Чаа чыл болгаш Христос Бурганнын торуттунгенинге холбаштыр Тыва Республиканын буту чоңуга байыр чедирген телеграммалар ТР-ниң Президентиниң Ш. Д. Ооржактын адыга келтирилген. Бөгүнге чедир 256 телеграмма келген.

РФ-тин Президентиниң В. Путин, Чазак Даргазы М. Касьянов, Президент Администрациязының удуртукчузу А. Волошин, Күрүле Думазының болгаш Федерация Чөвүлелиниң удуртукчулары, политиктиг партияларның даргалары, девискээрлериниң губернаторлары, элчишпер, ГФР-ниң Новосибирскиде элчи чериниң коллектив, Сибириниң шериг округунуң кезектериниң командьылары, эртем, литература болгаш урал чуул ажалдакчылары, даштыкы чурттарын фирмаларының удуртукчулары, хууда кижилер байыр чедирген.

Республиканың яны-бүрү деңгелдериниң удуртукчуларындан, күш-ажылчы коллективтерден, хой-нигити болгаш шажын организацияларындан, хамаатылардан байыр чедирешкини келген.

Президент Ш. Ооржак байыр чедирген буту коллективтерге, хамаатыларга өөрүп четтиргенин илергейлээн болгаш Чаа чылда эң-не эки чуулдарын оларга күзээл.

Байыр чедиргенин:

В. Б. Христенко — РФ-тин Чазак Даргазының оралакчызы.
С. А. Гордеев — РФ-тин Чазак Даргазының оралакчызы, РФ-тин кодаз ажал-агы болгаш аш-чем сайыды.
Г. Н. Селезнев — РФ-тин ФХ-ниң Күрүне Думазының

Даргазы
В. Коков — Федерация Чөвүлелиниң даргазының оралакчызы.
А. В. Блохин — РФ-тин федерация, националдар, көжүп артыгар херектер яамызының сайыды.
Н. Е. Аксенко — РФ-тин орук-харылзаа сайыды.
В. М. Семенов — Карачаев-Черкесск Республиканың Президентиниң.

М. Магомедов — Дагестан Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң даргазы.
А. А. Суриков — Алтай крайының чагырга даргазы.
Ю. Евдокимов — Мурманск областың губернатору.
В. Н. Любимов — Рязань областың чагырга даргазы.
С. Н. Рябухин — Ульяновск областың Хоойлужудуга Хуралының даргазы.

Л. В. Потапов — Бурятия Республиканың Президентиниң Чазак Даргазы.
В. Климов — Ленинград областың Хоойлужудуга Хуралының даргазы.

В. В. Леонов — Новосибирск областың депутаттар Советиниң даргазы.
В. Сердюков — Ленинград областың губернатору.
Е. И. Назратенко — Приморье крайының губернатору.
М. Г. Рахимов — Башкортостан Республиканың Президентиниң.

В. М. Кресс — Томск областың губернатору.
В. Ф. Солтаганов — РФ-тин федералдыг үндүрүг албанының директору.
М. И. Семенов — Бурятия Республиканың Улус Хуралының даргазы.

С. В. Жсков — Приморье крайының Дума даргазы.
И. Бечелов — Кабардин-Балкар Республиканың Төлээкчилер Чөвүлелиниң даргазы.

В. Григорьев — Беларус Республиканың РФ-те Оңза болгаш бүрүн эргелг элчини.
В. К. Шетинин — РФ-тин Москвада түр элчини.
А. А. Вешняков — РФ-тин Топ сонгулда комиссиязының даргазы.

С. Большаков — РФ-тин Топ сонгулда комиссиязының кезиңчүсү.
Т. Дмитриева — “Кадыкшыл” деп тежаал фондузунуң даргазы, РМЭА-нын академиги.
Р. Крайника — “Сибирге кадыкшыл” деп девискээр аразының ассоциациязының чөвүлел даргазы.

В. И. Иванков — “Сибир дугуржулгазы” деп девискээр аразының ассоциациязының күсөкчи комитетиниң даргазы.
Ю. В. Петров — Москва хоорайда сан-хөө корпорациязының чингине директору.

Р. С. Баян — “Сибир ОВК” КБ-ниң Тывада девискээр филиалының директору.
Н. Л. Доброволь — РФ-тин РАЭ-ның СС-ның даргазы.
Н. Г. Дубровский — ТывКУ-нун ректору.

В. Федоров — РФ-тин күрүне библиотеказының директору.
В. В. Аксенов — Россияның Православ партиязының Москва хоорай комитетиниң даргазы, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавты, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры.

А. Н. Чуров — Красноярск хоорайның чагырга даргазының экономика, сан-хөө айтыргыларының талазы-биле оралакчызы.

В. Г. Веревкин — Красноярск крайда күрнефть инспекциязының начальниги.
В. А. Ушкалов — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) Даргазының оралакчызы.
Д. К. Донгак — “Тывахарылзаанформ” күрүне бүүдүргөзүнүн начальниги, Тыва Республиканың Дээди

Хуралының (парламентиниң) депутаты.
А. Д. Ооржак — республика эмнелгезиниң код эминчи, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) депутаты.

В. Б. Ооржак — Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) депутаты.

ТР-ниң тудуг болгаш коммунал ажал-агы херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң коллективни.

В. П. Макашкин — ТР-ниң ХК болгаш ОБ херектериниң талазы-биле комитет даргазының хулаагезиниң күүсөдүр турар.

Н. Э. К. Ооржак — ТР-ниң эге профессионал өөредилге департаментиниң начальниги.

Н. М. Чымба — хоорайның сан килдизиниң удуртукчузу.

Т. К. Кужугет — үндүрүг полициязының эргелел начальниги.

В. И. Лавриненко — ТР-ниң кодаз ажал-агы болгаш аш-чем сайыдының хулаагезиниң күүсөдүр турар.

ТР-ниң Чазак Аппаратының хамаатыларын билдириниш-кишери-биле ажал чорудар эргелелиниң коллективни.

Д. М. Куулар — РФ-тин СЯ-ның КРЭ-ниң ТР-де эргелелиниң удуртукчузу, РФ-тин күрүне чөвүлелчизи.
В. А. Фалелеев — “Суг канал” бүүдүргөзүнүн чингине директору.

Ю. Ш. Кюнагештериниң өг-бүлөзи.
Р. В. Таа-оол — “Тыва” КТРК-ның даргазы.
К. Л. Лапчаа, Ч. С. Лапчаа — күш-ажылдың хоочуннары, Самагалдай.

“Пос-таавы” БТФ КХН-ның коллективни.
“Каа-Хем” хомер-лаш уургайының коллективни.

Н. И. Тутынина — күш-ажылдың хоочуну.
К. К. Монгуш — Межегей ортумак школазының директору.

ТР-ниң Культура, дыштанылганың национал параты.

АЖЫК ЧУГАА
КОЛ-ЛА ЧҮВЕ — БҮЗҮРЭЛ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының Даргазы Шолбан Кара-оол Чаа чылдың январь 5-те Тывада политиктиг партиялар, шимчээшкн-нериниң удуртукчулары-биле журажыгыны эгелел турар, республикага тургустунуп келир чугула айтыргылар талазы-биле политиктиг партиялар-ның, шимчээшкн-нериниң туружун, көрүжүн билдир алыры парламентарийлерге чугулазын ол айткан.

Бо удаада Тываның Конституциязының чаа төлөвилелиниң дугайында ажык чугаа болган.

Орус дылдың хамааты-лар ийитилелиниң төлөзүн Сергей КОНВИЗ: — Чаа Конституцияга төлөвилел-де бийиктигенин чүүл-дериниң күсүстенириниңге бүүрээрн берге.

Россияның коммунист-тиг партиязының төлөзүн Степан ГРИГОРЬЕВ: — Бистин партиянык төлө-лери көжүүн бүүрүзүдөн, олар Конституциянык төлөвилел-биле таныш-кан. Президентиниң бөгүнгү шыкаш эрге-дужаалы херек чок. 194 депутаттын ыдыг удуз парламентиниң херээ чок. Республиканың болгаш хоорайның каттышкан партия пленумунга 42 кижиден тургустунган, чаңгыс палатада парламентиниң база чериниң байлаа ийитиниң болур, ону садыглашпас деп эдилегени төлөвилелчине кишенин шийиткээр.

Үндүрүг төлөкчилерин камгалаар ийитилелин төлөзүн Дмитрий КОЛЬЧИ-КОВ: — 194 депутаттың парламент дээрне чоңуг-ла удуз-дур. Кижик саны-биле чүгүлө Күрдүманың адаанда. Ол ийи палаталарының аразында чорудуулар тургустунура чугаажок.

Бот-догуннаан Тываның партиязының төлөзүн Баир САНЧЫ: — Республиккага

Президентиниң эрге-дужаалы черле херек. Чүгүлө ону Чазак Даргазындан аңгылаар. Бисте Президент — Чазактын, хоой-лужудуга, суд органдарының дээди чадзында боол турары шын эвес. Чонунуң бүүрүзүн чедип алыры — кол-ла чүве ол. “Яблокову” төлөзүн Владимир ТАВЕРНИДЗЕ: — 1993 чылда Конституцияны дүвү-далаш-биле хулаап алганын федералдыг хоойлудардан карышкак-тарлыг болганы ол-дур. Чаа төлөвилелде ол карышкак-тары аткенин чүүлүг деп санаар мен.

“Чаңгыс аай эп-сеткил” партиязының төлөзүн Зоя ДОЖУ: — Чаа парламен-тиге депутаттарын саны 194-тен эвээш санын профессионалдар болур ужурул.

“Бистин бажыныкыстын — Россиянык” төлөзүн Юрий АРАКЧАА: — Чаа Консти-туция төлөвилелди губернияже орукту ажыдып турар-дыр. Президент херек, парламен-тиге 64 депутат турар. Чазак парламентине отчеттүг болур. Чазак Даргазын парламент сонгуур.

Хоочуннар чөвүлелин Куулар ШУЛУУ: — Чаа парламенттиге 194 депутат дэни шын. Чонунуң төлөзү хой-ле болза эки.

Бистин корр.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаңгыс-даа үр-елниңиңге таварышаан. Ол кудук кыныт соогун-ла-даа, чайнык ийитинде-даа доктаамал ажалдан турар. Кудуктун девискээри база арыг-сылыг. Кайы-даа кудуктун ээлери суглан ап турар чурттака чондан 15 рублун төлөдөн ап, коммунал ажал-агай чериниң бухгалтериязынга дужаан турары чаңчыл анарган.

Бо ийи кудуктун ээле-ринге ак сеткилден берди-ген ажылы дээн болум хууида-даа, чоңуң мур-чундан-даа четтиргенин илердескиңи.

Дайыны ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

“Россия Федерациязының чурттакчы чонну ажалга тургузарының Тыва Республика талазы-биле Күрүне фондузунун 2000 чылда бюджетиниң дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер болгаш немелделер кирир дугайында

Дээди Хурал 2000 чылдың декабрь 7-де хулаап алган

1 чүүл. “Россия Федерациязының чурттакчы чонну ажалга тургузарының Тыва Республика талазы-биле Күрүне фондузунун 2000 чылда бюджетиниң дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерин болгаш немелделерин кирир:

1. 1-ги чүүлү дараазында эдилге-биле бижиңир:
“1 чүүл. Россия Федерациязының чурттакчы чонну ажалга тургузарының Тыва Республика талазы-биле Күрүне фондузунун 2000 чылда бюджетиниң дугайында” Тыва Республиканың Хоойлузунга дараазында өскерилгелерин болгаш немелделерин кирир:

2. 2 чүүлү дараазында эдилге-биле бижиңир:
“2 чүүл. Россия Федерациязының чурттакчы чонну ажалга тургузарының Тыва Республика талазы-биле Күрүне фондузунун 2000 чылда 16,1 млн. рубль түнүг оруктарын дараазында дөстөрүн күсөт-биле:

“Яблокову” төлөзүн Владимир ТАВЕРНИДЗЕ: — 1993 чылда Конституцияны дүвү-далаш-биле хулаап алганын федералдыг хоойлудардан карышкак-тарлыг болганы ол-дур. Чаа төлөвилелде ол карышкак-тары аткенин чүүлүг деп санаар мен.

“Чаңгыс аай эп-сеткил” партиязының төлөзүн Зоя ДОЖУ: — Чаа парламен-тиге депутаттарын саны 194-тен эвээш санын профессионалдар болур ужурул.

“Бистин бажыныкыстын — Россиянык” төлөзүн Юрий АРАКЧАА: — Чаа Консти-туция төлөвилелди губернияже орукту ажыдып турар-дыр. Президент херек, парламен-тиге 64 депутат турар. Чазак парламентине отчеттүг болур. Чазак Даргазын парламент сонгуур.

Хоочуннар чөвүлелин Куулар ШУЛУУ: — Чаа парламенттиге 194 депутат дэни шын. Чонунуң төлөзү хой-ле болза эки.

Бистин корр.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаңгыс-даа үр-елниңиңге таварышаан. Ол кудук кыныт соогун-ла-даа, чайнык ийитинде-даа доктаамал ажалдан турар. Кудуктун девискээри база арыг-сылыг. Кайы-даа кудуктун ээлери суглан ап турар чурттака чондан 15 рублун төлөдөн ап, коммунал ажал-агай чериниң бухгалтериязынга дужаан турары чаңчыл анарган.

Бо ийи кудуктун ээле-ринге ак сеткилден берди-ген ажылы дээн болум хууида-даа, чоңуң мур-чундан-даа четтиргенин илердескиңи.

Дайыны ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаңгыс-даа үр-елниңиңге таварышаан. Ол кудук кыныт соогун-ла-даа, чайнык ийитинде-даа доктаамал ажалдан турар. Кудуктун девискээри база арыг-сылыг. Кайы-даа кудуктун ээлери суглан ап турар чурттака чондан 15 рублун төлөдөн ап, коммунал ажал-агай чериниң бухгалтериязынга дужаан турары чаңчыл анарган.

Бо ийи кудуктун ээле-ринге ак сеткилден берди-ген ажылы дээн болум хууида-даа, чоңуң мур-чундан-даа четтиргенин илердескиңи.

Дайыны ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаңгыс-даа үр-елниңиңге таварышаан. Ол кудук кыныт соогун-ла-даа, чайнык ийитинде-даа доктаамал ажалдан турар. Кудуктун девискээри база арыг-сылыг. Кайы-даа кудуктун ээлери суглан ап турар чурттака чондан 15 рублун төлөдөн ап, коммунал ажал-агай чериниң бухгалтериязынга дужаан турары чаңчыл анарган.

Бо ийи кудуктун ээле-ринге ак сеткилден берди-ген ажылы дээн болум хууида-даа, чоңуң мур-чундан-даа четтиргенин илердескиңи.

Дайыны ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаңгыс-даа үр-елниңиңге таварышаан. Ол кудук кыныт соогун-ла-даа, чайнык ийитинде-даа доктаамал ажалдан турар. Кудуктун девискээри база арыг-сылыг. Кайы-даа кудуктун ээлери суглан ап турар чурттака чондан 15 рублун төлөдөн ап, коммунал ажал-агай чериниң бухгалтериязынга дужаан турары чаңчыл анарган.

Бо ийи кудуктун ээле-ринге ак сеткилден берди-ген ажылы дээн болум хууида-даа, чоңуң мур-чундан-даа четтиргенин илердескиңи.

Дайыны ДАМБА-ХУУРАК.
Тес-Хем кожуун.

СУГ — АМЫДЫРАЛ

ИЙИ КУДУК,
ОЛАРНЫҢ ЭЭЛЕРИ

Кижиниң амыдырал-чурттаарына суг агаар ышкан, хүн бүрүдө, шак бүрүдө эргежок чугула херек деп чүве кижини бүүрүзүңге билдингир.

Бистер, сууржун амы-дыралдың кижилерин, сугу кудуктан суглан ап, ажыглан турар бис. Эң ылаңгыя кудуктун эри-силенинден, дожун ой-шаанда аштан, суг узун алыр черин иверсин тургузуп, доктаамал ажал-дадын турарындан херек-лекчилерге таарымчалыг байдалды тургузуп турар.

Кожуун тову Самагал-дайда Эмнелге кудукчу-зулда кудукту Чанай Бор-бак-оол ол ийи чыл дург-зулда эргелекчилеп, ажал-дадын келген. Ажылынга бердинген, сагын чопаштар, алдын холдуг Чанай Борбак-оол ол кудуктан суглан ап турар чурттака чон өөрүп четтиргенин илерсин турар. Коммунал ажал-агай черинден ол ортектин бараан, хүндүлел бирик-биле шаңгалдып келген. Паза-хары алдан

ашкан-даа болза, адак-бышкаа чиник, омак-сергек ажалдавышаан.

Чорумалдар ортөл-линиң чогуунда кудукту Сайын Соян эргелекчи-лөөдөн бээр ийи-үн чыл ийитинде чаң

ХАН — ТЫНГАРЫЛЫШКЫН

Ол хүн "Огонек" стол-
ваяга донорлар чыылган.
Кадык камгалаа яамызы
биле хан алыр (кудар) стан-
циянын удурткучулары
Россия Федерациязынын
хүндүлүг донору атты 44
кижиге тыпсырын байыр-
лаан аңаа эрттирген.

Россия Федерациязынын
кадык камгалаа сайыдынын
дужаалын езуугаар шаңнат-
кан кижиге бурзуунун ады-би-
ле каттай компьютерге чараш-
тыр парлаан, чурук хооуунга
суккан, стдлга дельей каан.
А ханада донор ажытырга
хамаарыкка, донорлар
болгаш плакаттар, 1976
чылда-ла "СЕРЭ донору"
хорек демдээ бирги чер-
геиз-биле шаңаткан Чооду
Кара-Кускен "Донорлар-
ааным хомудал чок" деп шү-
лүүн улуг саазында бижээш
аскан.

Чээрби чылда
донорлааным
Черле менээ хомудал чок:
Аарыг кижиге тынын алыр
Аас-кежик ол-дүр харын!

Хайыралыг ханымын мен
Харамнаан кербээ-дээ
мен:

"Хайыралыг" дээ
кижилерге
Халаска-ла берип келдим.

Харыксырал кижиге бар,
Ханын бэйгө деп урус келир
Чыгызын-дээ хомудалып,
"Чачам ырай" дивей-дир
мен.

Судалымдан судалымче
Шуут-ла дорт-даа күдүп
туржук,
Сымылдыр аксыл алгаш,
Сыкыртып-дээ турар
чоржук.

Оон ханын төнүп калбаан,
Орун улам байыл турган.
"Уе!" дивейн чоруртумун
Ужур-дээ выдла дээр мен.

Бирги черге донору деп
Бижим-дээ бар,
Бажымында шаңалым-дээ,
Насиртумда тамга-дээ бар.

Чээрби чылда донорлааным
Черле менээ хомудал чок:
Аарыг кижиге тынын алыр
Аас-кежик ол-дүр харын!

Хоорлаа дужаалдарын
кижиге бурзуунга "Россия
Федерациязынын Хүндүлүг
донору" хорек демдээ-биле

кады тыпсып берген. Россия
Федерациязынын хүндүлүг
донорлары коммунал төлөвир-
леринин чүгө чартыны тө-
лөөр, автобуска халас чоруур,
курортка халас дыштаныр,
бөдүүн дисти халас салдырар.
Россия иштине депир-орукка
чылда бир катан халас чо-
руур болгаш өске-дээ чигел-
делерлиг болур.

Хан алыр станциянын кол
эмчиси Владимир Барыш-
ович Сарыглар биле Кадык
камгалаа яамызынын сайы-
дынын оралакчысы Татьяна
Ондар, иле калдыр килди-
зини эргелекчи Айланмаа
Монгуш оларын холундан
шаңнал алган донорларнын
аразындан ханын 68 катан
бөзүп дужаалан кижилер бар.
Ындыг донорлар Биче-оол
Кызыл-оол Хертекович, Се-
гей Иванович Раздобровес ха-
маржар. Олардан арай
аввэшти Сергей Кок-оолович
Чамыян (чогаалчывыстын
огу), Сергей Олегович На-
мдараа (артизынын огу),
Владимир Николаевич Шу-
рышев, Александр Георгиевич
Стародубцев, Петр Маады-
евич Барыска, Виталий Са-
тович Алдын-оол, Енаа Кода-
май, Бора Монгуш, Александр

Сат, Владимир Антонов,
Галина Лобанова, Виктор
Бурбужук болгаш оон-дээ
өскөлөр дужааланнар. 40-ден
хой катан ханын берген кижиге
бурзуу ол хүндүлүг атка
төлөтүп болур. Бистин
Тывадан 44 кижиге 60 улуг
болгаш хүндүлүг шаңалды
бо удаада алган.

Манса бир онзалат дем-
дээр ужуруг чүе — стан-
циянын бөдүүн ажылдак-
чыларынын база бо буйныг
херекке кыжып, ханын халас
дужаал турары. Чижээлээрге,
Галина Николаевна Казакова
Чадараа хан алыр пункт
эргелекчи тургаш-ла, бөдү
база ханын улуска берип
турган. Ам ол Россия Феде-
рациязынын Хүндүлүг до-
нору аттыг эдилекчин. Донор
салбырын эргелекчи Альби-
на Ивановна Ельфи-
мова база бо атка төлөтүп бо-
лган. Оларын улугерин эде-
рип, ханын дужаал турар
ажылдакчылар станцияда ам-
даа бар. Оларга четтиргенин
илердип чоруур кижилер
хой.

Тывага хан кудар ажыл
чүгө СЕРЭ-ге Тыванын кат-
тышканын соонда эгелзэн.
1946 чылда область эмнелге-

энини чанынга хан алыр
пункт ажыттыган. Оон баш-
тайгы эргелекчи Галина
Ивановна Федорович божу-
дуга бажынында ам-дээ
ажылдап турар. Кезип эмнээр
салбыр ажыттынарга, ол
пункт аңаа келген. Ол 1960
чыл-дыр. Пунктуун аңыла-
нып, хан алыр станция кыл-
дыр тускайлаан бергени —
1975 чыл. Оон бээр станция-
ны Маргарита Николаевна
Исакова мүгүр 20 чыл удурт-
кан. Ам оон оон мурунда-ла
аңаа ажылдап турган Вла-
димир Барышович Сарыглар
удуртуп турар.

Станцияда чээрби хире
кижиге ажылдап турар. Олар-
дан Татьяна Верещагина 1961
чылдан бээр эмчи сестра-лаш,
ам бүрүктүр черде ажылдап
турар. Хан алыр сестра Га-
лина Адольф чокта чаа аңаа
ажылдаанын 25 чытын
демдээлзэн. А Мария Алек-
сеевна Боброва пенсиялай
берген. Оон орунда Барна-
ула эмчи училищези болгаш
вида университеттин био-
логия факультетин дооскан
Светлана Былагановна Танай-
бан кирген. Татьяна Егоровна
Сысонова, Валентина Мака-
ровна Тырышкина олар —
дуржугалыг лаборантылар.
Людмила Кызыл-оол, Галина
Казакова, Шончалай Монгуш
хан бөдүү тодаралыг холук-
сааларын тодорукка бел-
еткээш, кожунунараже база
чорудуп турарлар.

Станцияга ай санында
ортумаа-биле 300-400 кижиге
ханын дужаап турар. Март
айда 484 кижиге дужаган.
Ортумаа-биле бир кижиге 4000
граммын дужаага, ол айда 193
литр азы 20 кочал хан дужа-
аганын-дыр. Донорларын
хой кезип ханын халас
берип турар. Чижээлээрге,
октябрь айда хан дужаган
394 кижинин чүгө 22-зи
ортектиг дужаган.

Хан хой хергелеттинип
турар черлер — божудуга
бажыны, республика эмнел-
гезинин реанимация, кезер
болгаш ортен эмнээр салбыр-
лары. Ол болгаш өске-дээ
эмнелгелерге чыгынган
ханын чолары Вячеслав Шо-
жучаа бөдүүн машиназын
биле чедирип турар. Байыр-
лал болуп турда бестин чогуур
шаңалда ханын эмнелге че-
дирип кааш, дораан халдып
келдип. Станциянын ажылы-
ны шыгызын моон-ла ил-
ден.

Аарыг кижиге кончуг бер-
гелзэн таварылда донорун
ханын оон судалымдан аарыг
кижиге судалымче дорт
аксыл кирип база болур.

Аарыг кижиге аарыг ханын
бээр донор кижиге — эя-не
буйныг кижиге ол.

Чооду КАРА-КУСКЕ.
ЧУРУКТА: лаборанты-
лар М. А. Боброва биле Т. Е.
Сысонова.

ЭМНЕТПЕС
БОЛЗА...

Чоокта чаа Кызылга
йод чедиптенипден орга-
низмге тытыр аарыглар-
га хамаарыптыр эрте-
практиктинг конференция
эрткен. Ону Москва бол-
гаш Красноярск хоорай-
лардан келген эмчилер
эрттирген. Бо аарыглар-
нын иштине зоб аарыгын
дорт Россияда 25-40 хуу
чедир уруглар аарын ту-
рар, а бистин Тывада 14
хар чедир назылыг уруг-
ларнын 32 хууу аарыг деп
санаттынган. Оларнын
иштине төрүмелден
зобтук турттынган уруг-
лар 1999 чылда 23 кижиге
болган. Аарыгнын кол
чылдаганы — кижинин
организминге йод чедип-
тенипде.

Аарыг чүге чыл келген
тулум ковулду турарыл?
Бир-ле дугаарында, бо
аарыгларга улур ону бол-
дубазынын аргаларын
калбаа-биле ажыглаптын
турар. Ийде, доландыр
турар агаар-бойдустук бак-
сыраптын.

Эмнелетинип, билдир-
пейн эрттир турар зоб
аарыглыг илерден төрүмел-
ден аарыг уруглар тур-
ттынган болур. Чаш уруг
турттынган соонда дарый
хемчээп албас болза, оон
организминин өзүлдезинге,
перв системазына эгит-
тимес оскерилкилерин
болдурар. Аарыгнын
кол демдестери: чаш уруг
өзүлден орай турттынган
(40 неселазына хой), оон
дезизин ортумак хемчээп-
деп улуг, холдун болгаш
дашарынын артыг тала-
зы бижиксынар, поноугу,
арын ижык, ыглаарга, үнү
чооп, хирин орай дүжөр
боорда, эттирини үр. Чаш
уруг үр үе дүргүзүндө сар-
гар. Бир эвес уругуну ой-
шаанда эмнелес болза, 3-4
айлында чөмгө хоону
чокталыр, ай сапында не-
мелде кили куудулар, ишти
шала хеверик, тырыктар,
эди-кежи кургаар, оңу куу,
карталын турар апар
болгаш холдар, буттары
үргүлчү соок, доңуучал бо-
лур, бажынын дүктери
кургаар, ишти шыгыштары
кошкак боор. 5-6 айлыг-
дан эгелер пер-несини
байдалы оорлоринден чы-
дын калыр. Каян төрүмел-
ден зобтук уруг турт-
тынганде, бичин уруг дын-
наас, үнү чок бооп болур,
азы оон хол, буттары ажыл-
даас болган бир хар
соонда кылантавас ийикте,
чок болза угаан-медерели-
нин пайзына чок, шуут
четпес бооп болур.

Бичанган аарыглыг
уругларын эрте чалазында
тодаралыгы-биле божуур
бажыла турттынган соон-
да, 4-5 дугаар хонуунда
тускай хыналданы эртти-
рер.

Зоб аарыгын эвээжидир
азы шуут болдубас дие,
аын-чөмгө ыяал-ла йодтук
дусту ажылаптар. Оон ай-
гыда далайла турар дигр
амытаннарда база оон
кылан аын-чөмгө йод хой,
чижээлээрге: далай кану-
тазында, балыктарда
дээш... Школарга күскү
эмчи хыналдазынын ү-
зинде зоб аарыгын албан
хынадыр ужурулуг. Аарыг
болган уругларын ыяал-ла
эндокринолог эмчиге
ишчидин, оон сүмезин ап,
эмнелес экн. Зоб аарыгын
ой-шаанда эмнелес болза,
ол эмнелетинмес кол
аарыгчыг ишчидин болур.

Валентина ТУЛУШ,
педиатр.

МӨНГҮН-ТАЙГА КОЖУУН
ЧАГЫРГАЗЫНЫН ЭРГЕ-
ДУЖААЛЫНГА КАНДИДАТ
Алексей Ооржакович ОЧУР-ООЛ

Алексей Ооржакович
Очур-оол 1959 чылдын
октябрь 1-де Мөнгүн-Тайга
кожуунун Мугур-Аксы суур-
га турттынган. 1976 чылда
Мугур-Аксы ортумак школа-
зын дооскан. 1977-1982 чыл-
дарда Красноярсктин башкы
институдун чедиптенип
дооскан. 1982-1984 чылдарда
хуваалда езуугаар Танды ко-
жуунун Хову-Аксы № 2 ор-
тумак школазына башкылап
ажылдап эгелзэн.

1984-1986 чылдарда Ырак-
кы Чоон чүктүн Кызыл тукут
шериг округуна комсомол
комитетинин хостаткан секре-
тары бооп шериг албанын
эрттирген. 1986-1993 чылдарда
Хову-Аксы № 2 ортумак шко-
лазына ооредилге эргелек-
чилеп, директорлап ажылдап.
1993-1995 чылдарда Чеди-

Хол кожуунун бойдус кам-
галалынын кол инспекто-
рунга депштинген. 1995-1996
чылдарда Москваның Россия
Президентизинин күрүне
албанынын талазы-биле ака-
демиянын чедиптенип
доокуп, "күрүне болгаш ко-
жуун эргелеп-башкарылгазы,
удурткуч кадрлар-биле
ажыл" деп тускай эртемиш
чедип алган.

1996 чылдан амгы үеге че-
дир Танды болгаш Чеди-Хол
кожуунарнын бойдус кам-
галалынын кол инспектору
Өг-бүлелиг, 2 уруглуг.

**Хүндүлүг мөнгүн-тайга-
жылар!** Чангыс чер-чурттуу-
вус, эртем-билигил, арга-дур-
жулгалыг Алексей Ооржако-
вич Очур-оол дээш бады-
лашкылынар берипер!

Хүндүктел-биле,
Мөнгүн-Тайгада, Тандыда, Чеди-Холде болгаш
Кызылда деткичи болуктер.

Шыгыг чурум езуугаар

ЧЕПСЕКТЕРНИ
ХАВЫРГАН

Чаа чылдың байырлары
динчиреп эрте берген. Чаа
чылдың уткулгазы кижиге
бурзуунун сеткил-сагы-
жыга бир онзагай чүдүлү
арттырганы чугаажок.
Чүгө дээрге аңаа кижиге бу-
руз ышдыр шаа-биле бе-
леткенеп болгай. Ылангы
ТР-нин Иштини херек-
тер яамызынын ажыл-
дакчылары Чаа чылдың чоң
толотинг уткузун дээр
эрткен 2000 чылдың дека-
брь 15-тен эгелзэн иш-
тыгы чурум езуугаар хүнде
12 шак дежурныйлаан,
дыштаныр хүн чок ажыл-
дан, албан бурзуу бөдүүн
шугуму-биле профилакти-
ка ажылдарын тус-тус чо-
руткан.

Оон түнчелниде чам-
дык хамаатылардан олар-
нын чажыды-биле эдилер
тургашы 37 аралыг болгай
араа чок бооларын, 9 соок
чеческин хавырган. Ол чо-
рук чамдык кем-херек үлү-
гүлү чоруктарынын урук-
тарынын эвээш болурунга
улуг салдарын чедирген.

Байырлардын үнү хүн-
шинде республика эмнелге-
зинге яныз-бүрү бижек
балыгылар алган 15 кижиге
кирген. Бай-Тайга кожууна
белчиге бижектескен хамаа-
ты ол бажында олген. Кы-
зыл хоорайга бир хамаа-
тын кем-херек үлүгедикчин
бижек туудун алган, сүрүн
турда, милиция ажылдак-
чылары чарын, амы-тынын
камгалап алган.

Боо болган соок-дээ чеп-
секти чоңоорел чок садып
алыры, шыгжаары, садары
хоойлу езуугаар хоруглуг

болган кым-бир кижиге ону
хажылар болза, ук хамааты
кеземче херээпге оонажып
болур. Декабрь 31, январь
1, 2 хүннеринде 3 боо бол-
ган 2 боо чеческ хавырт-
ган. ОШАЧКИ ажылдак-
чызы сержант Монгуш Ак-
Тал суурга хамааты Д-дан
У-25873 дугаарлыг араа чок
боону хавырган. Ол херээ-
жен кижиге калды чурттан
олурагын М. деп кижээ аар
кемдээпкин чедирген деп
каразыттырар турар.

Январь 1-де Кызыл хоо-
райга Кочетов кудумчу-
зунда № 95 бажынынын
подъездзинге эртегинин
5 шак үзүндө ИХЭ ажил-
дакчызы милициянын сер-
жантызы Э.Серин хамааты
М-дег кылымал иштелетти
хавырган. Ол талазы-биле
истелге чорун турар.

Чоңоорел чок боону
январь 1-де Чаа-Хол ко-
жуунда ОШАЧКИ ажил-
дакчызы Монгуш дүңе-
киштин 1 шакта хавырган.
Ак-Тургу суурун чоогуна
га ол карзынныг ВАЗ-
21013 автомашинаны док-
таадыккан. Машина иш-
тинге номерин балай доңу-
бун каан аралыг ТОЗ-8
маркалыг боо чорашын
ол эскерин каан. Ол-ла
Ак-Тургу суурга сержант
Сувак дүңекинин 2 шакта
Андрей Л, Март-оол Б. деп
ийн оолдан соок чеческин
хавырган. Ол ийн оолга
РФ-тин КХ-зынын 222
чүдүлүнү 4-кү кезээпге
херек оттурган.

Виктория САРЫГ-ООЛ.
**ИХЭ-нын парлагга
болуунун инспектору.**

САДЫГЛАШКЫНЧЕ

ТР-нин ФПАЭ-нин КА-зы
2001 чылдың февраль 20-де
хавырткан ончүлериң садар талазы-биле
садыглаашкынын 14 шакта

чорудар. Садар чүдүлери:

1. Битум шыгжакчызы — 73981 рубль 42 копейка;
2. Битум дамчыдыкчызы — 15919 рубль 96 копейка;
3. Сквозина — 3704 рубль 69 копейка.

S=389 дөрбелчин метр.

Турар чери: Кызыл хоорай, Шлак-блок кудумчузу, 10.
Чагыралыг болгаш 10 хуу талааны
2001 чылдың февраль 16-та чедир хүлээп алыр.
Адреси: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 156 "А".
ФПАЭ-нин КА, коммерция килдин, 2 кат.
Телефоннары: 1-11-52, 3-21-15.

"Шын" солунну дамчыштыр

Бистин эртим, ынак ачыс Илья Очурович Достанов соолгу
орукче үдээринге моральдыг болгаш материалдыг дузаны
каткан Тыванын гидрометеорология төвүнүн Мугур-Аксында
агаар станциязынын, спорт комплекзинин болгаш коммунал
ажыл-агы коллективтеринге, Мөнгүн-Тайга кожуун
чагыргазына, Мугур-Аксынын бүгү чонунга, төрөдериныске
четтиргенин иштертинис.

Өөнүң ишти, уруглары.

Гуманитарлыг шинчилелдер институту төөгү
эртеринин кандидаты Оюн Арапханович Толгар-оолга
оон өөнүң ишти, улус өөредилгезинин тергинин
Оюн Сириновна
Апхайнын
мөчээни-биле өг-бүлезинге, төрөдериныске, чок кижилеринге
ханы кажыдалды илеретип тур.

ӨЛҮМНҮГ

"ВИЧ-СПИД" деп коргунчүг сестер бо хүнде кижиге
бурзуунге билдингир апарган. Чүгө дие бо сестер эм-
нелетинмес аар-берге өлүмүг аарыгын айтып турар.
СПИД аарыг амгы үеде бүгү дегелег чурттагында
неперзэн, ол аарыгдан олген кижилерин саны хүн
бурзуунде озуп турары дүвүрелдип болдурган.

Делегейде бо аарыгдан
50 млн. хире кижиге аарып
турар. Бир хүнде-ле деле-
гейде 7200 аарыг кижини
тодаралыг турар. А Россия-
да 56978 аарыг кижиге бурт-
кеттинген. Оларнын хой
кезин 15-29 хар чедип турар
аныяктар болуп турары
дүвүрелдип. Бичанган кижиге
бурзуу СПИД-тин хал-
давырыдан камгалаанып, бо-
дун эки алдынан ужурулуг.
Бо аарыгнын таран-непер-
тер, турар чылдаганы кижилер-
нин СПИД аарыгнын дуга-
йында билинин кудуунда
база аажы-чанын өскерттир
күзөп чогууда деп болур.

"ВИЧ-СПИД" — халда-
вырыг аарыг. Ону хензиг
вирус өскүдөр. Бир эвес
бөдүүн эр-херээжен харыл-
дазыг аштырар хой содуур
болгаш арытлаттынмаан
ишти, сыкыртыр ише ажыл-
лаар болза, кандыг-дээ кижиге
бо аарыгдан аарып берип
болурунун магаддалы улуг.
Ук аарыгнын неперээринге
мындаг чүдүлдер улуг сал-
дарын чедирип турар дээр-
зин эртеденнелер тодарат-
кан: кайы хамаанчок эр-
херээжен харылдаз, наркоман-
найдан (хан таварыштыр
хирлп иштиртерден), аарыг

Болот ООРЖАК.
Кызыл хоорай.

АМ-ДАА ЭРЭС ЧОР

1966 чылда Самагалдай-
нын харылдаз белдирини ше-
вертин, чугаажак ак шырайлыг,
эрес-шоваазы хөлчүк уруг
харылдаз салбырынга ажыл-
дап олтурган чүе. Ынчан та-
ныжып чугаалажы бээринге,
Өвүрүнч Торгалыг чурттуг
болган. Ажылында кежээни
харылдазчыларга көргүзүп
чайлаан чүе ийин.

Рада Кууларовна Дупчун
1966 чылда Кызылдын дугаа-
ры 2 школына дооскан. Сама-
галдайга күш-ажылдын
эжини ажыганы ол. Аныяк
кыстың келер үезинге бүзү-
реддин хөлчүк, экзаменерге
беткелетин чый чок-ла турган.
Күзөп-сорул турда, чүү-дээ
чүвүни ажыл эртерин белен
болгай. Мен харылдаз белди-
ринге ажылдап турганда, Рада
Дупчун Кызылдын эмчи уч-
лищезинге сургууздап чоруу-
н ол.

Ынчан ажыл дээр улуг-
бичин кижилер олут одураар
эвес, чан-чан божан илер бе-
зин ийн ай эки четпейн-не
ажылдап үе бээр турду. Ча-
лымы чылдарымда үениң ма-
гырын ам сактыр-дыр мен.

Кузун чанган аңгылар
дег чылдар ужул эрте берген.
1970 чылда Рада Кууларовна
Дупчун топ эмнелгеге фельд-
шер-окулист база электро-
кардиограмма чорудар эмчи
болуп чанып келген. Барык-ла
үжөн чылдар иштине эрте-
мин солувайн ажылдап чоруу-
ру ол.

Тес-Хемин топ эмнелгези-

ноң профком кежигүнүнге
бөт-идепкейлиг доктаамал
ажылдап чоруур. Рада Куу-
ларовна чүгө ажылынга кы-
зымак эвес, бөдүүн күзөлдө-
биле үе-үелеп түр курстарын
доокуп ап келген. Эмчи кижиге
хой яныз мергелдип болбас-
ка хоржок дээрин билдингир.
Кара, кулак эмчизи, кезер
салбырын сестразы, божу-
дуга бажынынын база "дүр-
ген дуза" чедирер станция-
нын яныз-бүрү адырларына
ажылдап келген.

Рада Кууларовна өг-бүлө-
зинин билдирлиг башкарык-
чызы, өскүс-чавыс огу, кызын
эртем-билигил, төлөтүп кижиге
жылдыр өстүргөн. Өг-
бүлө тутканы алганы Хишгет
деп фамилиянын арыг, шыгы
эдилеп чоруур.

Огу Петр Хишгет-нези
ышкык амыдыралга ынак
болуп өскөн. Тес-Хем кожуу-
нун иштини херектер килди-
зинде, оперативтиг ажил до-
рудар салбырында эрестиг
ажылдап чоруур. Ол мили-
циянын улуг лейтенантызы
база "Милициянын тергини"
деп хорек демдээни эдилек-
чин. Рада Кууларовна —
оглууну ажылында бердин-
генинге чоргаланып чоруур
эмчи-ава-дыр.

Саяна Хишгет база ажыл-
кыжын кажан-даа кошкаш
кылбайн келген, ол сан-хоочу
эртем-мергелдип. Оон
ажылы не-чаштар-биле бол-
шкан.

Рада Кууларовна Хишгет
үш уйнуктарыг. Уруглар са-
дыныч эртен, кежээ оон дала-

жып бар чыдарын бо-ла көөр
мен.

Рада Хишгеттин ачазынын
намдары база солун болдур
ийин. Тыванын чоочун баш-
кыларынын бирээзи